

умогляду його варіанти, є той риф, об який можуть розбитися усі демократичні наміри – суть його в тому, що заперечення живе за рахунок змісту того, що воно заперечує), необхідно створити такі соціокультурні умови, котрі б стали суттєвою перешкодою для спроб його відновлення в будь-яких нових формах. Проте використання історичних надбань європейської цивілізації в їх зовнішніх соціально-політичних виявах, без прояснення тих глибинних культурних підвалин, на яких він ґрунтується, буде носити характер зовнішнього запозичення і не дасть бажаних результатів.

Джерела та література:

1. Белл Д. Культурні суперечності капіталізму // Сучасна зарубіжна філософія. Хрестоматія. - К., 1996.
2. Бытие человека в культуре (опыт онтологического подхода). - К., 1991.
3. Вебер А. Германия и кризис европейской культуры // Культурология. XX век: Антология. - М., 1995.
4. Вебер М. Наука как призвание и профессия // Избранные произведения. - М., 1990.
5. Горелов А. От расщепленного человека к целостной личности // Общественные науки и современность. – 1991. - №1.
6. Замошкин Ю.А. За новый подход к проблеме индивидуализма// О человеческом в человеке. – М., 1991.
7. Зеленев Л. А. Принципы самоорганизации социума // Мир человека. - Нижний Новгород, 1993.
8. Мамардашвили М. Называть вещи своими именами // Знание - сила. 1990, № 12.
9. Печчеи А. Человеческие качества. - М., 1985.
10. Философский энциклопедический словарь. – М., 1983.

Марія Сокол

ГЕГЕЛІВСЬКА ДІАЛЕКТИКА ОБ'ЄКТИВНОГО ДУХУ

Діалектика в розумінні й застосуванні Гегеля являє собою як абсолютний метод пізнання, так і іманентну душу самого змісту, предмета розгляду. Тому вся система філософії права є тотожною діалектичному методу в дії.

Трьома основними сходами духу є: суб'єктивний дух (до категорії почуття, мислення, свідомості); антропологія, феноменологія й психологія містять свою антитезу в об'єктивному дусі (право, мораль, моральність); їх синтезом стає абсолютний дух (мистецтво, релігія, філософія). Таким чином, філософія права у рамках гегелівської філософії являє собою філософію об'єктивного духу. Діалектичну тріаду об'єктивного духу становлять: абстрактне право, мораль, соціальна етика.

Об'єктивний дух - це той ступінь розвитку духу (і всесвітньої історії), коли воля вперше здобуває форму реальності, тобто наявного буття у вигляді державно-правових формоутворень (право, держава, суспільство). Дух виходить зі своєї суб'єктивності, пізнає й здобуває зовнішню реальність своєї волі, тобто «об'єктивність духу входить у свої права» [1]. Таким чином, у «Філософії права» розвиток об'єктивного духу дається через розкриття діалектичного руху поняття права: від абстрактного права до моралі, а потім до моральності (родини, цивільного суспільства і держави).

Увесь апарат гегелівської філософії права покликаний освітити і прояснити процес діалектичного розвитку і реалізації єдиного початку і єдиної тотальної цілісності - об'єктивного духу - у безлічі необхідно пов'язаних його проявів і заходів саморуху. Цим, зокрема, зумовлена така важлива специфічна риса гегелівського поняття апарата й системи філософії права, як діалектична пластичність (взаємозамінність, взаємоперехідність, плинність) гегелівських понять.

У гегелівському трактуванні питань про предмет і метод філософії права діалектичний метод визначає характер предмета дослідження і, по суті, конструює, створює його, а предмет дослідження зводиться до поняття апарату методу. Тотожність предмета й методу гегелівської філософії права означає їх однаково значущий характер і рівність їхнього змісту.

Гегелівська філософія права, будучи застосуванням діалектики до специфічної предметної сфери суспільних, державних і політико-правових явищ, містить явно або приховано власну логіку цієї предметної сфери і надає останній політично значимі риси всупереч свідомій гегелівській установці «логізувати» політику. Це чітко проявляється в політико-правових результатах застосування Гегелем понятійного апарату й теоретичних конструкцій діалектики при дослідженні об'єктивного духу.

Можна виділити в структурі політико-правового змісту гегелівської філософії права два компоненти:

а) конкретно-історичний компонент — історично конкретні політичні погляди, розвинені Гегелем у «Філософії права», і

б) теоретичний компонент — сукупність політично значимих положень, що випливають із гегелівського застосування діалектики в сфері політики [3].

У сфері філософії права діалектичний метод розвивається в систему філософсько-теоретичних конструкцій, за допомогою яких обґрунтовуються певні політико-правові погляди. Для самого Гегеля обидва елементи структури політичного змісту «Філософії права» (конкретно-історичний і теоретичний) наведені в нерозривній тотожності.

Історично конкретні і певні погляди на державу й право, розвинуті в «Філософії права», свідчать із усією очевидністю про буржуазний характер політичної позиції Гегеля. Однак характеристика політичної позиції Гегеля як історично прогресивної і буржуазної не вичерпує політичного змісту гегелівської філософії права. Самі по собі історично-конкретні політичні погляди подільні і їх можна обґрунтовувати.

Відповідаючи потребам прогресивного розвитку Німеччини, ці буржуазно-політичні погляди в тій або іншій формі і мірі поділялися багатьма представниками тодішньої німецької громадськості, у тому числі буржуазними лібералами, демократами та іншими представниками. Відповідне гегелівське філософсько-теоретичне обґрунтування цих поглядів дозволяє говорити про своєрідну політико-правову концепцію й специфічне вчення в історії політичної думки.

Специфіка політичного змісту вчення Гегеля зумовлена його діалектичною позицією. Сам Гегель, підкреслюючи своєрідність власного філософського погляду проблем права і держави, звертав увагу на теоретико-концептуальну сторону політико-правового вчення. «Мислячи ідею держави, - підкреслював він, - треба мати на увазі не особливі держави, не особливі інститути, а ідею для себе, цього дійсного Бога» [2]. Гегелівська політична діалектика як складова частина структури політико-правового змісту філософії права являє собою понятійний апарат діалектики, застосований у сфері політики й права і внаслідок цього отримує новий зміст.

У філософії Гегеля мається на увазі застосування діалектики до держави, права, політики. Тому прийняття отриманої поза рамками «Філософії права» дедукції поняття права, рівносильне прийняттю всієї гегелівської доктрини, тому що в понятті права - цьому своєрідному троянському коні - в абстрактній формі утримуються всі наступні, більш конкретні діалектичні визначення політичного життя людини, суспільства, держави.

У філософії права, як і у всій гегелівській філософії, пізнання світу об'єктивного духу збігається з його конструюванням, відтворенням. З погляду гегелівської політичної діалектики це означає, що прийоми дослідження й висвітлення проблем права, держави в «Філософії права» без подальшого спеціального обґрунтування перетворюються в правила соціально-політичного й державно-правового життя, у стандарти політичного буття. Сама передумова

діалектичної гносеології, тотожність мислення і буття перетворюється в основу політичного світосприйняття і світоглядної орієнтації, у концепцію тотожності розумного й дійсного в державно-правовому й політичному житті, у тезис про розумність всієї цієї сфери.

Гегелівська методологія конкретизації поняття, руху від абстрактного до конкретного безпосередньо позначається на політичному змісті філософії права й трансформується в істотну характеристику гегелівської політичної діалектики.

У «Філософії права» чітко видно, що, як здається спочатку, політично нейтральний понятійний апарат все більше наповнюється політико-етичним змістом, конструюючись саме в політико-етичну концепцію і позначаючи певну політичну та етичну позицію.

Вихідна характеристика права, як ідеї волі, носить у Гегеля характер логічної істини, апріорної щодо реальних політико-правових явищ. Поняття права самозаглиблюється і рухається від абстрактного до найвищого, тобто конкретно-істинного [5]. В ході цього руху абстрактні форми виявляють свою неспроможність і як несправжні і неістинні «знімаються».

У плані політичних та етичних результатів гегелівського застосування діалектики це перетворення процедури і схеми діалектичного руху поняття права в таблиць про політичні ранги суб'єктів суспільного й державно-правового життя. У русі й грі логічних понять у гегелівській філософії права вирішуються політичні долі. Особистість, родина, суспільство, держава - це не тільки черговість гегелівського дослідження, але й шкала їх цінностей, що визначає їх значимість у діалектично ієрархічному політичному житті.

Тріадичний порядок розгляду сфери об'єктивного духу зумовлений діалектикою реалізації поняття права, здобуває безпосередній політичний зміст, оскільки міра конкретизації поняття є прямим показником політико-правової значимості різних суб'єктів і їхніх відносин. Від абстрактного до конкретного (від особистості до держави) йде лінія росту розуму й дійсності права відповідних суб'єктів. Прогрес волі в гегелівській політичній діалектиці з'являється як система субпідрядності суб'єктів і сфер політичного життя, як ієрархія й субординація права, як торжество держави - хода Бога у світі.

Діалектика «переходів» у гегелівській політичній діалектиці служить легітимації ієрархічної системи прав [4].

Більш конкретне право, що знімає попереднє, разом з тим і підкоряє собі це більш абстрактне право. Цим, зокрема, зумовлена суперечливість суджень про одне й те ж у різних частинах «Філософії права», наприклад, у вченні про абстрактне право й моральність. Так, якщо у вченні про абстрактне право обгрунтовується вільна приватна власність, у розділі про моральність Гегель підкреслює розумність майорату, «невідчужуваної» земельної власності.

Абстрактне право не має самостійного існування й здобуває новий дійсний зміст лише у світлі права держави і морального цілого. Значення абстрактного права конкретизовано Гегелем у вченні про моральність, але таким чином, що ціле поглинає попередні «абстрактні» моменти.

Сам принцип гегелівського трактування процесу «конкретизації», співвідношення конкретного й абстрактного, цілого й частини виходить із ідеї конкретної тотальності. Істина абстрактного дана в конкретному. Тому, зберігаючись у відділах про абстрактне право й мораль, судження лише в тій мірі дійсні, у якій це остаточно проясняється й підтверджується у вченні про державу, у відділі про моральність, де поняття конкретизоване. При цьому різночитання й розбіжності між різними розділами «Філософії права» викликані не змінами позиції Гегеля протягом однієї роботи - позиція єдина, а самим принципом гегелівської філософії.

Теоретичні конструкції гегелівської філософії права - концепція розумної дійсності, розуміння і зображення процесу суспільно-політичного життя у вигляді торжества конкретного над його складовими частинами й абстрактними

моментами, методологія і прийоми конкретизації поняття права, реалізація волі в ієрархічній системі прав, трактування держави як істини і мети всього об'єктивно-духовного розвитку й т.п. - усі ці положення несуть досить істотне політично значиме навантаження у всій гегелівській філософії права.

Обґрунтування конкретних, історично прогресивних, політико-правових поглядів супроводжується в «Філософії права» формуванням антиліберальних теоретичних конструкцій і моделей гегелівської політичної діалектики і завершується апологією держави, зведеного на вершину ієрархічного суспільно-політичного життя. Тим самим Гегель філософськи виправдовував і зміцнював і без того широко розповсюджену марновірну віру в державу та її непогіршність.

Джерела та література:

1. Гегель Г.В.Ф. Философия права. – М.: Мысль, 1990.
2. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук: В 3 т. — М.: Мысль, 1974. – Т. 3.
3. Дворцов А.Т. Гегель. – М. - Наука, - 1972.
4. Нерсисянц В.С. Гегелевская философия права. М. - 1983.
5. Шинкарук В.И. О месте права в формообразованиях человеческого духа в философии Гегеля // VI международный гегелевский философский конгрес. М. - 1968. - С. 19.

Тамара Кушерець

**ПОКОЛІННЯ ЯК СУБ'ЄКТ ІСТОРІЇ
В ФІЛОСОФІЇ ХОСЕ ОРТЕГИ-І-ГАССЕТА**

Аналіз людської суб'єктивності завжди має місце в історії філософії, але в певні моменти розвитку суспільства, які називаються „кризовими”, інтерес до всього комплексу пов'язаних з нею проблем загострюється. Відбувається це тому, що в такі періоди кожній людині доводиться самостійно визначати свою позицію перед обличчям різних суспільних процесів, тобто робити вибір. У такі періоди збільшується попит на філософські вчення, орієнтовані на проблеми існування в світі людини як індивіда. Саме таким для нашого часу є вчення іспанського філософа Х.Ортеги-і-Гассета, світобачення й світовідчуття якого є, за висловом В.Табачковського, надто особистісним, надто іспанським й водночас надто загальнолюдським, а його творча спадщина особливо близька світоглядній ментальності українства. (Див. 8, с. 4-14).

Ортега-і-Гассет найбільш послідовно розвивав тему суб'єкта історії в полеміці з філософією Нового часу. При цьому він не заперечував доцільність використання цього терміну, а навпаки, збагатив його новим змістом, пов'язаним з основними засадами „філософії життя”. У його праці „Тема нашого часу” дві тенденції, що вступають у конфлікт у європейській філософії історії – колективістська та індивідуалістична - визнаються однаково хибними. Для першої основою історичного процесу є дії „дифузних множин”, для другої - історичними діючими особами є виключно індивіди. „Активний, творчий характер особистості є дуже очевидним для того, щоб ми могли прийняти колективістський образ історії. Маса є сприйнятливими, вони обмежуються підтримкою або опором людям, наділим особистим життям та ініціативою. Але, з іншого боку, одинокий індивід є абстракцією. Історичне життя – це співіснування. Життя видатної індивідуальності полягає якраз у всеохоплюючому впливові на маси. „Героїв” неможливо відділити від мас” (7, с.4).

Рушійною силою, що призводить до історичної трансценденції, є зміни у світосприйнятті, яке пов'язане зі змінами у світогляді не окремих однаків, а цілого покоління. Вводячи поняття покоління, іспанський філософ вирішує конфлікт між колективістським та індивідуалістичним підходами. „Покоління, -